

1918 BIRAKIŞMASI SIRASINDAKİ TİNSEL DURUM VE MUSTAFA KEMAL'İN İKİ DEMECİ

HİKMET BAYUR

1918 Bırakışmasından sonraki günlerde Adana'da Yıldırım orduları Grup Komutanı bulunan Mustafa Kemal, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa ile telgrafla epey tartıştıktan sonra Grup Komutanlığından ve VII nci ordunun başından ayrılarak 13 Kasım 1918 de düşman donanmasıyla aynı günde İstanbul'a varmıştı. Kendisi Genel Savaşta en çok başarı sağlamış, daha albay iken en kalabalık birlikler topluluğuna komuta etmiş ve en çok ün kazanmış bir general idi. Bundan başka türlü yurt sorunları üzerinde köklü inançlar besleyen ve onların uygulanması için uğraşmaya anık bir kimse olarak tanınıyordu.

Hele yıkılan İttihat ve Terakki rejimine ve ayrıca da Enver Paşanın savaşı yöneltme biçimine karşın bulunmuş ve bunu bir çok kez açığa vurmaktan çekinmemiş olması, onu yurt çıkarlarını iyice gören ve bu uğurda gerekince üstlerine karşı dikilmekten bile çekinmeyen bir adam diye tanınmıştı. Tehcir ve vurgun işlerine hiç karışmamış olduğundan, o yönlerden de ne içerde, ne de yenen devletlerce suçlandırılmıyordu.

Bu olaylar ve bu durum dolayısıyla O, ta baştan, yurtseverlerce ve ayrıca çıkarlar arkasından koşmayanlarca bir ümit ışığı, bir yol gösterici sayılmış ve düşünceleriyle öğütlerine büyük önem verilmiştir. Buna karşılık, özel çıkar arayıcıları ve bir takım art düşünce besleyicileri ondan kuşkulanadurmuşlar ve çabalarını engellemeye çalışmışlardır.

Padişah ise ondan kuşkulanmakla birlikte onun gibi bir uzkişiye muhtaç olduğunu anlıyordu. Bırakışma gereğince ordu dağıtılacak ve pek az kimse silâh altında kalacaktı. Bununla birlikte bu ufalmış orduya egemen olmak da Vahidettin için önemli idi. Genel savaşta komutanlık etmiş generallerin atılgan ve ün yapmış olanlarının bir çoğu kâh aşırı İttihatçılık, kâh vurgunculuk, kâh da tehircilikle suçlandırılarak kullanılmaz bir duruma düşürülmüştü veya düşürülmek

üzereydi. Buna karşılık, yıllar önce emekliye ayrılıp ordu ile her türlü bağlantısı kesilmiş, zamanın savaş kurullarını bilmiyen bir takım generaller ve subaylar yeniden hizmete alınmaya başlanılmıştı. Padişah pek güzel anlıyordu ki bunlarla orduya ve savaş görmüş subaylara egemen olunamazdı ve ordu ne ölçüde önemsiz bir duruma düşmüş olursa olsun, onu elde tutmanın zorunluğu besbelli idi.

Bütün bu etkenlerden ötürü Vahidettin bu işi en başarılı biçimde Mustafa Kemal ile yapabileceğini anlamıştır. Bu düşünceyledir ki 23 Kasım 1918 de Adana'dan dönüşünden sonra Mustafa Kemal'i ilk kabul ettiğinde ona başta sorduğu şu olmuştu: ¹ "Ordunun kumandan ve zabitleri eminim ki sizi çok severler, bana teminat verir misin ki onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir?"

Mustafa Kemal'in: "Vâkıa ben İstanbul'a geleli bir kaç gün oldu, buradaki ahvali yakından bilmiyorum; fakat ordu rüesa ve zabitanının Zat-ı Şahanenizle karşı karşıya bulunması için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki hiç bir fenalığa intizar buyurmamız..."

Bunun üzerine Vahidettin: "Yalnız bugünden bahsetmiyorum; bugün ve yarından..." der ve ayrılış sırasında şunları ekler:

"Siz akıllı bir kumandansınız, arkadaşlarınızı tenvir ve teskin edeceğinizden eminim".

Bu gibi düşünce ve ümitlerdir ki Vahidettin Mustafa Kemal'i bir takım çıkışlarını ve bu arada yeni Sadrazam olan Tefvik Paşaya karşı tutum ve çabalarını ve mebuslar arasında ona güven oyu verilmemesi için yaptığı propagandaları bilmemezlikten gelecektir.

Padişahın bu tutumu üzerinedir ki Hürriyet ve İtilâf Partisinin bir takım ileri gelenleri onuk azanmaya çalışmışlardır. Örneğin Dahiliye Nazırı olmuş olan Mehmet Ali Beyin ona: "Peki Paşa Hazretleri, bizimle teşrik-i mesai ² eder misiniz?" yolundaki sorusu anılabilir ³.

Yine kısmen olsun bu yüzdendir ki Sadrazam Damat Ferit, Padişah Mustafa Kemal'i Sadrazam yapmaya kalkışır kaygısıyla onu Anadolu'ya göndermeye can atmıştır.

¹ Bk. Hâkimiyeti Milliye; 12 Nisan 1926 ve bazı ayrıntılar için Hikmet Bayur: Atatürk, Hayatı ve Eseri, S. 238 v. d.

² İşbirliği.

³ Bk. Aynı kaynaklar, S. 285.

Padişah Erzurum Kongresinin açılmasının öngününedek bu durumu değiştirmez. Ancak Kongrenin toplanması ve Mustafa Kemal'in bu işteki etkisi anlaşılınca Vahidettin bunda İstanbul dışında, kendisinin sözünü pek geçiremeyeceği bir yerde, sığındığı İngiliz koruyucularının kesin isteklerine karşın olarak yapılan bu işleme dayanamaz ve Mustafa Kemal'i elde tutmak ümidinden vaz geçtiği gibi ona karşı beslediği kuşklar açık düşmanlık biçimini alır.

Bilindiği gibi, padişah İngilizler'e güven vermiş, onların adamı gibi çalışmış, her şeyi onlardan beklediğini açığa vurmuş ve Papaz Fru (Freuv) gibi İngiliz ajanlarıyla biteviye gizlice görüşe durup İngiltere Hükümetinin kendisinden ne beklediğini, doğru veya yanlış olarak onlardan öğrenip ona göre davranmayı görenek edinmişti. Buna karşılık İngilizler'in de ona güvenleri büyüktü.

Bizce Mustafa Kemal'in İstanbul'da altı ay boyunca az çok özgürlük içinde ve bir çokları gibi Malta'ya sürülmeden çalışabilmesi padişahın onu elde tutmak isteği ve İngiliz'lerin de padişaha güvenleri yüzündendi.

Aşağıdaki olay bu konuyu ayrıca aydınlatır:

Yurdumuzda kötü bir ad bırakmış olan ünlü İngiliz istihbarat (Intelligence Service) subaylarından Yüzbaşı Bennett, Bırakışmadan bir süre sonra Osmanlı Harbiye Nezareti ile karargâhu İstanbul'da bulunan ve bir görevi de bu kente egemen olmak olan İngiliz Karadeniz ordusu Komutanlığı arasında bağlantı (irtibat) subaylığına atanır. Onun bir anısı⁴ İngilizler'in ne aşama Vahidettin'e güvendiklerini gösterir. Yazar Anılarını çok sonra, notlar üzerine değil, hafızasına güvenerek yazdığı için olay, rakam ve tarihleri karıştırmaktadır. Ancak önemli olan, konunun özü niteliğinde bulunan kendi işlemleri üstlerinden aldığı buyruktur. O der ki:

"Bilmiyerek bir gün için kaderin âleti oldum. 15 Mayıs'ta Yunan birlikleri İzmir'e çıktılar ve beklenilmedik bir karşı koymaya uğradılar. Türk ordusunun çatışma dışında kalmasını sağlamak için Padişah, Bağlaşık Yüksek Komiserlerle anlaşarak Gelibolu Kahramanı Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında bir kurul göndermeyi uygun gördü. Acaip bir tesadüfle benim 22 nci doğum günümüne raslayan 8 Haziranda bir Türk Kurmay subayı odama gelip Mustaa Kemal Paşa ve kurulu için vize istedi.

⁴ John Godolphin Bennett: Witness, S. 23 v. d. (London 1961).

“Listeyi okuyunca Türk ordusunun en çalışkan ve kıpırdak (active) otuz beş general ve albayının adlarını gördüm. Vize vermeyi uygun bulmadım. Binbaşı van M.⁵ görenekten olduğu gibi özel işleri için dışarıdaydı. Listeyi karargâha götürüp önerge istemeye karar verdim. Orada nöbetçi kurmay subaya: Bu kurulun barış yapıcıdan çok savaş yapıcı bir kurula benzediğini söyledim. İngiliz Yüksek Komiserliğinden soruluncayadek beklemem bildirildi. Bir saat kadar sonra çağrıldım ve geri dönüp vize vermem söylendi. Bana denildi ki “Mustafa Kemal Paşa Sultanın tüm güvenini taşımaktadır”.

Öyle sanıyoruz ki yine bu güven dolayısıyledir ki Palestin ve Suriye fatihi General Allenby (Allenby) bir ara Mustafa Kemal’in Güney Doğu Anadolu’da Ali İhsan Paşanın yerine Komutan olmasını istemiştir.

Gelecekteki olaylar İngilizler’in Vahidettin’e güvenlerinin bir “emir kuluna” olan güvene benzediğini göstermiştir; onu biteviye bir alet gibi kullanmışlar, ancak onun “kulluğuna” karşılık Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını hiç azaltmamışlar, bunun tam tersine, en öldürücü hükümleri taşıyan Sevr antlaşmasını Devlete zorlamışlardır.

Durumu inceleyen İstanbul’daki İngiliz baştercümanı Rayan (Ryan) Anılarında⁶ padişahla sadrazam Damat Ferid’in tutumlarını ele alarak ve Mustafa Kemal’le Kuvayı Milliyenin çabalarını imleyerek şöyle der:

“Her ikisinin (padişah ve sadrazamının) yanıldıkları nokta şu idi: Onlar sandılar ki Bağlaşıklar ve bu arada Büyük Britanya bir baskı olmadan yenilmiş Türkiye’ye önemli çapta müsaadatta bulunurlar. Onlarda ise böyle bir baskı yapacak kudret yoktu, ve bu baskı daha sonra büsbütün başka bir yönden gelir...”.

Bütün bunlar zamanla, Bırakışmadan sonraki hafta ve aylarda gelişecek durumlar olmakla birlikte, Kasım 1918 de önbelirtileri sezilebiliyordu.

Bu yazımızda Atatürk’ün cepheden İstanbul’a geldiği sıralarda yaymak istediği düşünceleri açığa vuran iki örnek vermekle yetineceğiz. Onun görüşleri bu iki demeçten⁷ belirli biçimde anlaşıldığından onları inceliyeceğiz.

⁵ Bennett’in üstü.

⁶ Sir Andrew Ryan: *The Last of the Dragomans*, S. 127.

⁷ Bunların birincisi 17 Kasım 1918 günlü *Minber* ve ikincisi 18 Kasım günlü *Vakit* gazetelerinde çıkmıştır. İlki “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü” yayınlarından

Mustafa Kemal bu iki demecinde günün en önemli sorunlarını ele almakta ve bunlar üzerinde düşünce ve görüşlerini açıklamaktadır.

Bu demecilerin verildikleri sırada edinsel ve tinsel durumu hatırlamak gerekir.

Genel Savaşı kazanmış olan devletler bırakışmayı en kötü biçimde yorumlayarak ve işlerine gelince onun da dışına çıkarak Mondros görüşmeleri sırasında Osmanlı murahhaslarına sözle yaptıkları vaatleri hiçe sayarak İstanbul'a gerçekten egemen olmuşlar, yani orasını verdikleri söze rağmen edimsel olarak işgal etmişler, Osmanlı Hükümetini yok sayarcasına davranışlara koyulmuşlar, diledikleri yerlere asker çıkaradurmuşlar, bir çok binaya el koymaya kalkışmışlar, Yunan savaş gemileri de aralarında olarak donanmalarına padişahın sarayı önünde demir attırılmışlardı.

Kendilerine karşı iyi veya kötü davranılsa da Osmanlılığa pek ısınmamış durumda bulunan, ancak son yıllarda yerli veya yersiz olarak çok sert ve acı işlemlerle karşılaşmış olan Osmanlı dinsel azınlıkları arasında, yenen devletlerin donanmaları İstanbul önüne gelmez Türk düşmanlığı havası bir kasırga gibi esmeye koyulmuş, hele Yunan savaş gemilerinin de limana girmesi, düşman askerleriyle birlikte karaya çıkması veya çıkmak üzere bulunması, başta Rumlar olmak üzere, bu azınlıkları alabildiğine şımartmış ve azdırmıştı.

Bunun üzerine Türkler'e karşı türlü baskılar arasında onlara Batılılar karşısında bir aşağılık duygusu aşılacak yönüne de önem verilmiştir.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devletinde yüksek sayılan çevrelerin yüzyıllar boyunca devşirmelerle dolu bulunması ve her müstebit yönetimin, ulusun çoğunluğuna karşı azınlıklara dayanmayı daha uygun bulması yüzünden Türkler'i hor görmek ve Müslüman azınlıkları okşamak Devletin yerleşmiş gelenekleri arasındaydı, Türk için "Kaba Türk" veya "Etrak-i bî idrak"⁸, Arapça ve Farsçası Türkçesinden pek aşırı ölçüde çok olmayan söz ve yazılara "Kaba Türkçe" denilmesi bir görenekti ve İkinci Meşrutiyete, yani 1908 yılınadek bu bir moda idi.

"Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" adlı eserler zincirinin III üncü cildine alınmıştır. İkincisi bu eserin S. 12 sinde çıkmıştır. Ancak tarihi yanlışlıkla 18/XI/1918 yerine 18/XI/1919 olarak gösterilmiştir.

⁸ Anlaşılmaz Türkler.

Hükümet ve yüksek sayılan çevrelerdeki bu anlayış ve davranış İstanbul'da Beyoğlu'nda pek kalabalık bulunan Müslüman olmayan yerli azınlık, yabancı ve tatlı su çevrelerinde de etkisini göstermiş, onları öteden beri bütün Müslümanlara hele Türklere karşı çok küstahça davranmaya ve onları alabildiğine küçümsemeye itmişti. Beyoğlunun andığımız takımlardan olan yerlileri, kendisinden çekinilecek bir mevkide bulunmayan bir Türk'e seslenirken "Espèce de Banabak"⁹ diye bağırdıkları.

İstanbul düşman eline düşünce bu türlü gelenek, görenek ve modalar dayanılmaz ölçüde bir gelişme kazanır. Çok geçmeden her fes¹⁰ giyene ters bakılması ve çok kez alçaklanması (tahkir edilmesi) işten bile olmaz.

Bu durum yalnız eski bir görenek ve modanın gelişmesi niteliğinde kalmaz. Böyle davranarak Türkte kesin bir aşağılık duygusu yaratmak, onu bir sömürge ulusunun tinsel durumuna düşürmek, Frenkleri ve dinsel azınlıkları kendisinden üstün görmeye alıştırmak, onların karşısında yalın bulundurmamak yolunda bir çabaya girilir.

Bu işte ne ölçüde başarılı olunursa yenen devletlerle dinsel azınlıkların bir kısmına olağanüstü çıkarlar sağlayacak ve Türklük için öldürücü koşullar kapsayacak olan barış antlaşmasının yıldırılmış Türkler'ce onaylanması o oranda kolay olacağı düşünülerek böyle davranılır ve bu konuda yabancı düşmanla yerli azınlıklar elele verecek çalışırlar.

Bu yoldaki düşüncelere şu yönler de ekleniliyordu :

Sömürgeci Büyük Devletler ve hele İngiltere Asyalı bir ulus olan Türklerin kendilerine dört yıl boyunca bazen de pek başarılı olarak karşı koymuş olmalarını, Çanakkale'de, Selmanpak'ta, iki kez de Gazze'de kendilerini iyice yenmelerini, Kût-ül Amara'da güçlü bir tümenlerini tutsak etmelerini hazmedemiyorlardı. Bu olaylar Asyalı ve Afrikalı sömürge halkında: "Bizden olan bir ulus, bize egemen olan devletlerin ordularını yenebiliyor, dolayısıyla onlar yenilemez varlıklar değilmişler, biz de gayret edersek onların boyunduruğundan kurtulabiliriz" düşüncesini uyandıracak nitelikteydi ve uyandırmıştı da. Bu düşüncüyü akıllardan silmek için Türkleri öyle ezik bir duruma

⁹ "Bir türlü banabak". "Behey sersem" anlamında kullanılırdı.

¹⁰ 25 Kasım 1925'te şapka kanununun çıkmasına dek ülkemizde en çok giyilen başlık.

sokmalıydı ki herkes bundan ibret alsın ve onlar gibi yapmayı aklından geçirenler yılsın.

Osmanlı Padişahının İslâm Halifesi sayılması savaş boyunca gerçekten edimsel bir etkisi olmamış ve Türklere bir çıkar sağlamamıştı. Nasıl ki Irak, Palestin ve Suriye'de Osmanlı ile savaşan Hindistan ordusunda Müslümanlar çoğunlukta oldukları halde, bunlar Halife ordularına karşı pek çetin biçimde savaşmışlardı.

Bununla birlikte, en çok İngiliz Hükümeti, ne olur ne olmaz, ileride durum değişir kaygısıyla Türklere ezik tutmayı zorunlu sayıyordu. Onlar o kez güçsüz bir duruma düşürülmeliydiler ki İslâm acunu artık Hilâfeti onların padişahına yakıştıramasın ve İngilizlere âlet olacak bir Arap hükümdarı, örneğin Mekke Şerifi Hüseyin Paşa veya bir benzeri Halife olarak İslâm acununa kabul ettirilsin. Doğal olarak bu son yön daha ileride ele alınacak bir konuydu, bu işte Fransa'nın kuşku ve kıskançlığını da gözönünde tutmak gerekirdi.

Her ne ise, yenen devletlerle bir takım azınlıkların İstanbul'daki bu tutumu ve baskısı karşısında bazı Türklere gelişen tinsel durumu inceleysek şunları görürüz:

Osmanlı Devletinin ve bağlaşıklarının uğradıkları büyük yenilginin doğurduğu ümitsizlik içinde bunalan bir takım Türk aydınları ve halkı üzerinde bu baskı ayrıca ezici bir etki yapıyordu.

İlerideki olaylar ve Kuvayı Milliye kahramanlıkları gösterecektir ki, Türk'ün ruhunda sonsuz bir dayatma gücü yaşamaktadır. Ancak Bırakışmanın ilk gün ve haftalarında göze çarpan yön, aydınlar arasında çoğunluğun ümitsiz ve alabildiğine kara düşünceli olduğudur.

Bu koşullar altında bir takım akımlar ortaya çıkmış ve sapıklıklar görülmüştür. Bu akımların başlıcaları şunlardır:

Her şey bitti, Osmanlı Devletinden ve Türklükten hiç ümit kalmadı düşüncesine kapılanlar, yenen devletlere ve daha çok onlardan kendisine en uygun gelenine yaranarak ona kul köle olmak ve böylelikle kendine geçim ve gelecek (!) sağlamak isteyenler takımı.

Başka bir takım İstanbulla ve Osmanlı Devletinin Türk kısmına hangi yabancı egemen olursa olsun halkı eli altında tutmak için en iyi vasıta padişahı kullanmak olacağından, Vahidettin'e kul köle olarak geçimini ve geleceğini bu yoldan sağlamak düşüncesine kapılır. Bunlar arasında padişah ne yaparsa yapsın, ülke ve ulusu yabancıya ne ölçüde peşkeş çekerse çeksin, ona körü körüne uymak düşüncesini besleyenler bulunduğu gibi onun tahtını korumak için düşman yararına

her kötülüğü yapmaya kadar gitmeyeceğine inananlar da vardı. Bu gibilerin “Padişahımız etrafında toplanalım” parolasını içten yurtsever düşüncelerle yaydıkları da olmuştur. Ancak Vahidettin yurt ve ulustan çok kendini ve ne olursa olsun tahtta kalmayı düşündüğünden, sonunadek ona bağlı kalanlar hiyanet yoluna düşmekten başka bir şey yapmamış olurlar.

Bu iki akıma kapılan ve onlardan vaktinde sıyrılmıyanların tek kazançları yurda ihanet, karşılığında sağladıkları geçici çıkarlar olacaktır.

Başka bir akım, İttihat ve Terekki'ye düşmanlık göstererek ondan öç almayı başlıca amaç bilmektedir. Bazıları ise bu eğilimi, yurda zarar vermiş bir kuruluşa karşı yurtseverliğin gerektirdiği sınırlar içinde tutmayıp, yurt düşmanlarına ve padişaha bağlılıkla birlikte sonunadek, yani yurt ve ulusa zararlı olmak pahasına da gerçekleştirilmeye çalışılmaktan kaçınmamıştır. Bu gibileri işleri o raddeye getireceklerdir ki, hiç bir kötülüğe katılmamış, yalnızca İttihat ve Terekkiye 1908 den önceki hizmetleri dolayısıyla bağlı kalmış bulunanları da kuşkulandırarak ulusu birbirine düşman hiziplere böleceklerdir.

Pek çok kimse bu saydığımız akımların yalnız birine değil, bir kaçına birden kendini kaptırmıştı.

Sonuç bakımından bunların hepsinden daha tehlikeli bir akım da, bir çok ileri gelenin Osmanlı Devletinin artık bağımsız yaşayamayacağına inandıklarından bir büyük devletin koruyuculuğunu aramasının sakınılmaz bir zorunluk olduğu inancına varmış olması ve bu uğurda çalışmayı yurtseverlik sayacak kez şaşkınlamış bulunmasıdır. Bunlar bir koruyucu devletin uyuğu olunulursa Anadolu Türklüğünün bölünülmeyip bir birlik olarak kalabileceğini hayal etmektedirler.

Bu son akım daha sonraları gelişecek ise de, uzağı görür geçinen ve öyle sayılanlar arasında daha bırakışma olur olmaz bu yolda düşünceler besleyen ve bunları açıklayanlar olmuştur. Koruyucu olarak başlıca iki devlet akla gelmekteydi: İngiltere ve Amerika.

Gerçi Fransa'yı isteyenler de vardı, ancak bu devletin sömürgecilik yönünden adı iyi çıkmamıştı. Bu arada “girdiği yerlerde çöpçü ve kapucuyu bile Fransa'dan getirir”, yani yerlilere hiç iş bırakmaz sözü dolaştırılırdı.

İngiliz ve Amerikan koruyuculuğunu arayanları bir tutmak doğru değildir. Çünkü o sırada İngiltere bütün anlamıyla bir sömürgeci devletti, Hindistan'da (ki o vakit Pakistan da onun içinde bulun-

yordu), Birmanya'da, Mısır'da ve türlü Afrika bölgelerinde yüz milyonlarca halkı boyunduruk altında tuttuğu gibi, genel savaş sırasında Bağlaşıkları Fransa, İtalya ve Rusya ile yaptığı (bırakışmadan önce bile yayınlanmış) gizli antlaşmalara göre Irak'la Palestin'i de boyunduruk altına alacaktı. Yine o evrede onun sömürgecilikten vaz geçeceğini ve boyunduruğu altındaki ülkelerden hiç birine bağımsızlık vereceğini gösteren ciddi bir söz ve belirti yoktu.

Amerika ise bir sömürgeci devlet değildi. Filipin adaları gibi yönettiği dış ülkelere ise aşama aşama özgürlük ve bağımsızlık vermekteydi.

Bunlara bakarak Amerikan koruyuculuğunu (ki bu iş manda adını alacaktır) istemiş olanlarla İngiliz koruyuculuğuna yanat olanları bir tutmak doğru değildir. Bununla birlikte Türklük için manda altına girilmesini düşünmek, istemek ve bu yolda çabalarda bulunmak bir inanç eksikliğinin, ulusumuza karşı güven kıtlığının bir belirtisiydi. O sırada örnek olarak gösterilen Filipin adalarının durumuna girmek, Hindistan'ınkine düşmek kadar kötü olmasa bile, yine de hoş ve hele onurlu bir durum değildi ve bağımsızlıkla hiç mi hiç karşılaştırılmazdı.

İngiliz koruyuculuğunu isteyenlerin başında padişah ve sadrazamı Damat Ferit Paşa vardı. Bunların bu yolda İngiltere'ye yaptıkları başvurma "Atatürk, Hayatı ve Eseri" adlı eserimizde (S. 270 v. d.) ayrıntılı olarak anılmıştır. Hürriyet ve İtilâf Partisi de "İngiltere Müslüman uluslarını yönetmekte denenmiştir" parolasiyle bu amacı gütmekteydi.

Amerika koruyuculuğunu isteyenlerin başında eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa görünecektir. Bu düşünceye katılan ve onun uygulanması için çalışanların bir çoğu sonra Ankara'da bu amacı bir yana itmiş olarak en büyük mevkilere geçeceklerdir. Bu mevkilere geçmiş olanlar arasında ta baştan bu işe, yani manda altına girmek isteğine, kesin olarak karşı koyan Mustafa Kemal'le General Kâzım Karabekir'dir. Bu konuda eğilimi olup olmadığını belirtmeyen de, o sıralarda Batı'daki çarpışmaları yönelten ve bu gibi işlerle uğraşacak vakit ve imkânı olmayan General Ali Fuat Cebesoy'la Albay, sonra General Kâzım Özalp'tir.

Mustafa Kemal'in aşağıda görülecek demeçleri bütün bu akımların henüz belirli belirsiz biçimde sezilmeğe başladıkları sıralarda verilmiştir. O, keskin anlayışıyle bunların ileride doğuracakları teh-

likeleri ta baştan kavrayarak, Türk ulusunun düşüncelerini yöneltmek istediği yanlara çevirip onu sapık yollara girmekten alkoymak amacını gütmüştür.

* * *

Mustafa Kemal'in 17/XI/1918 günlü Minber gazetesinde çıkan demecinin önemli kısımları aşağıdadır:

“... *En iyi siyasetin her türlü mânasiyle en çok kuvvetli olmakta bulunduğunu kabul ederim. . . Bu tabirden maksadım yalnız silâh kuvveti olduğunu zan etmeyiniz, bilâkis asker olduğuma rağmen bu bence kuvvet muhassalasının* ¹¹ *vücuda getirdiği avamilin* ¹² *sonucusudur. Benim murat ettiğim manen, ilmen, fennen, ahlâken kuvvetli olmaktır. Çünkü bu saydığım hasailden* ¹³ *mahrum olan bir milletin bütün efradının en son silâhlarla techiz* ¹⁴ *olunduğunu farzetsek bile kuvvetli olduğunu kabul etmek doğru olmaz. Bugünkü cemiyet-i beşeriye* ¹⁵ *içinde insan olarak ahz-ı mevki* ¹⁶ *edebilmek için elbette silâh bedest* ¹⁷ *olmak kâfi değildir. Benim telâkkime* ¹⁸ *göre kuvvetli bir ordu denildiği zaman anlaşılması lâzım gelen mâna, her ferdi bilhassa zabiti, kumandanı icabat-ı medeniye* ¹⁹ *ve fenniye müdrük* ²⁰ *ve ona nazaran ef'al ve harekâtını tatbik eden yüksek ahlâkta bir heyettir. Şüphesiz ki yegâne gayesi, vazifesi, düşüncesi ve hazırlığı müdafaa-i vatana münhasır* ²¹ *kalan bu heyet memleketin siyasetini idare edenlerin en nihayet verecekleri kararlar hal-i faaliyetine geçer. İşte orduya ve ordulara kumanda etmiş bir asker sıfatıyla bu noktada-i nazardan siyasete temas etmiş olabilirim. Memleketimi ve milletimi pek iyi tanıdığım ve muhtaç olduğu terakkiye mazhariyet için huzur ve sükûn ile, fakat her halde hürriyet ve istiklâli masun* ²² *olarak çok devamlı çalışmak lüzumuna kani* ²³ *bulduğum cihetle bu kanaati tatmin edecek, yani bize huzur*

¹¹ Toplamdan doğan sonuç.

¹² Amillerin, etkenlerin.

¹³ Hasletler, yaradılış, huylar, sıfatlar.

¹⁴ Donatılmış.

¹⁵ İnsanlar topluluğu.

¹⁶ Yer almak.

¹⁷ Silâh elde.

¹⁸ Görüşüme, anlayışına.

¹⁹ Uygarlık gereksilikleri.

²⁰ Kavramış.

²¹ Sınırlanmış.

²² Korunulmuş.

²³ İnanmış.

ve sükûn ve zaman-ı mesai ²⁴ bahşedecek münasebetlere iktiran edecek ²⁵ dostluklara cidden taraftarım”.

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal ulusa ve orduya şunları demektedir: Her türlü bilimle birlikte ahlâk yönünden ve tinsel bakımdan yükselin, güçlü ordunun ilk koşulu andığım sıfatları taşımasıdır. Özerklik ve bağımsızlıktan vaz geçilemez, yani özerkliği (hürriyeti) sağlayan meşrutiyet ve bağımsızlık bırakılamaz; başka bir deyimle, yabancı bir devletin koruyuculuğu (mandası) altına girilemez. Bu yönler gözönünde tutularak rahat çalışabilmek için gereken dostluklar aranmalıdır.

Böylelikle Mustafa Kemal, ümitsizliğe kapılanlara, yabancılara yanaşıp yurdu onlara peşkeş çekmeye kalkışanlara, ortaya çıkan durum karşısında sinmiş olanlara, yabancı buyruğu veya mandası altına girmekten başka çıkar yol görmiyenlere: “ahlâk, tinsel güç, çalışmak, geleceğe ümitle bakmak” yolunu göstermektedir.

Mustafa Kemal'in: “İşte bu orduya ve ordulara kumanda etmiş bir asker sıfatıyla bu nokta-i nazardan siyasete temas etmiş olabilirim” sözü üzerinde durmak gerekir. Bilindiği gibi, O, 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin bittilenmesinden bu yana hep ordunun siyasa ile uğraşmamasını ve ancak yeni düzenin bekçiliğini yapmasını istemiş, bu yolda da durmadan çabalamıştı. Düşüncesini değiştirmiş olmak ve siyasaya karışmakla suçlandırılmamak için bunu söylemiştir.

Ancak şu yön de unutulmamalıdır ki Mustafa Kemal, yurt ve Meşrutiyet tehlikeye girince, hem siyasa hem de askerlik yoluyla ortaya atılmaktan kaçınmamıştır. Nasıl ki Adana'dan İstanbul'a gelince Tefik Paşa Hükümetine güven oyu verilmemesi için Mecliste Mebuslar arasında çalışacak ve ilerde yurdu kurtarmak amacıyla askerlik sıfatı üzerindeyken de siyasal alanda uğraşacaktır.

Gazetecinin İngilizler'le ilgili bir sorusuna Mustafa Kemal şu karşılığı verir:

“... *Kalbimde bugz ve adavet hissiyatı* ²⁶ yer bulmamıştır. İngilizler'in Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletimizin istiklâline riayette gösterdikleri hürmet ve insaniyet karşısında yalnız benim değil bütün Osmanlı milletinin

²⁴ Çalışmak için zaman.

²⁵ İlişkilere ulaşacak, ilişkiler sağlamaya varacak.

²⁶ Sevmemek ve düşmanlık duyguları.

İngilizler'den daha hayırlı bir dost olmayacağı kanaatiyle mütehassis olmaları ²⁷ pek tabiidir”.

Burada Mustafa Kemal İngilizler'e bir bakıma Osmanlı bağımsızlığına ilişmeyin demektir. Ancak örtülü olarak da şunları anlatmak istemektedir: Padişahla bir olup, ulusun özerkliğini, yani Meşrutiyeti kaldırmaya kalkışmayın, padişah ve yeniden doğabilecek olan Hürriyet ve İtilâf Partisi İngiliz boyunduruğu altına girmek isterlerse buna aldırış etmeyin, asıl kazanılması gereken dostluk ulusun dostluğudur. O ise ancak özerklik ve bağımsızlığımıza saygı göstermekle elde edilebilir.

Atatürk 1922 büyük zaferinden ve Lozan Antlaşmasından sonra da Batı büyük devletleri ve hele İngiltere ile yakın dostluk kurmaya önem vermiş ise de, bunun acun siyaseti bakımından en doğru yol olduğunu İngilizler epey geç kavrayabilmişlerdir.

* * *

Mustafa Kemal'in 18 Kasım 1918 günlü Vakit gazetesinde çıkan demecinin başlıca kısımları aşağıdadır:

Gazeteci Bırakışmanın umulan biçimde uygulanmaması, yani Osmanlı Hükümetine zarar veren bir çok işlemlerin Bırakışma koşullarına uymadığına aldırılmadan yenen devletlerce yürütülmesi konusunu ele alması üzerine Mustafa Kemal şunları der:

“Hükümetimizle mütareke akdeden devletlerin ve bu devletler namına mütareke şartnamesini yapan Britanya Hükümetinin Osmanlılar'a karşı olan hüsn-ü niyetinden şüphe etmek istemem. Eğer mezkûr şartname ahkâmının tabikâtında suitefehümü mucip cihat ²⁸ görülüyorsa bunun sebebini derhal anlamak ve muhataplarımızla anlaşmak lâzımdır. Bittabi ²⁹ bu vazife hükümetlere terettüp eder ³⁰. Benim bildiğime göre Hükümetler bu bahta icabeden teşebbüsatta bulunmuş ve bulunmaktadır.

“Yalnız benim anlamadığım bir cihat varsa bu teşebbüsat neden milleti tatmin edici netayiç vermemektedir. Buna sebep olarak şimdi hatırıma gelen nokta şudur: İki Hükümet ricali beyninde bilmüzakere takarrür ettirildikten sonra emr-i icrası lâzım gelen hususat³¹ askerî kumandanlara terk olunuyor.

²⁷ Duygusunu taşımaları.

²⁸ İyi anlaşamamazlığı gerektiren yönler.

²⁹ Doğal olarak.

³⁰ Düşer.

³¹ Uygulanması gereken yönler.

Halbuki bu hususta askerler değil diplomatlar hal-i faaliyette bulunmak lâzımdır”.

Bırakışma görüşmelerinde Osmanlı adına bahriye nazırı, yani Hükümetin bir üyesi olan Rauf Orbay, Bağlaşık düşmanlar adına da İngiliz Amiralı Kalthorp (Calthorpe) bulunmuş idi. Bu son yön Mustafa Kemal'in söylediğine uymuyor görünüyorsa da anılan amiral, bağlaşık devletlerden aldığı yönetmeliği uygulamakla yetindiği için gerçekten karşı yanda da işi askerler değil devlet adamları yöneltmiş demektir.

Kendisi asker olduğundan askerlerin eğilimlerini pek iyi bilen Mustafa Kemal, onların bu gibi durumlarda kuvvete dayanarak ellerindeki metinleri işlerine gelen yöne göre genişletmeye pek eygin olduklarını ve hukuk kurallarıyla aşırı bağlanmayı sevmediklerini belirtmek istemiştir.

Gazetecinin bu işte ulusa düşen görevin ne olabileceğini sorması üzerine Mustafa Kemal şu karşılığı verir:

“Malûm-u âliniz millet doğrudan doğruya umur-u devlete karışmaz. Vekilleri olan heyet-i mebusanın itimadına mazhar bir hükümetin netice-i icraatına intizar eyler³². O halde bu hususta milletin en büyük vazifesi mebusları vasıtasıyla her suretle şayan-ı emniyet bir hükümetin mesned-i kuvasını teşkil etmektir³³.

Gazeteci sorar:

“Bugünkü Meclis-i Mebusanın milleti tamamiyle temsil etmediği hakkında ortalıkta kıl-ü kaal³⁴ vardır. Bu bapta fikr-i âliniz ne merkezdedir?”.

Mustafa Kemal bu soruya verdiği karşılıkla doğrudan doğruya siyasanın içine girer. Hem de Vahidettin'in sezilen, hattâ bilinen düşüncelerine de karşın bir durum takınır. Bunun üzerine kendisi bir kısım çevrelerce “İttihatçı” olarak damgalanır. Ancak yukarıda andığımız nedenler dolayısıyla, padişah ona pek güvenmemekle birlikte orduyu onun yolu ile elde tutmayı umduğundan, bu ve buna benzer söz ve davranışları üzerinde durmaz ve Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı altı ayı bir çarpıya uğramadan geçirdiği gibi, Anadolu'ya da geniş yetkilerle gönderilir. Onun gazeteciye karşılığı aşağıdadır:

“Bence bilhassa içinde bulunduğumuz bu müşkül ve pek nazik zamanda bu gibi kıl-ü kaaller kat'iyen tecviz edilemez³⁵. Bu kıl-ü kaaller hayat-ı meşru-

³² İşlemlerinin sonucunu bekler.

³³ Kuvvetlerinin dayanağı olmaktır.

³⁴ Dedikodu.

³⁵ Kesin olarak uygun sayılamaz.

tiyet için pek muzırdır. Bundan her meşrutiyetperver Osmanlı'nın suret-i kat'i-yede mücanebet etmesi ³⁶ en büyük vazife-i vatanîyedir. Bugünkü mebusanın bir takım tesirat ³⁷ altında intihap edilmiş olduğu hakkında kıl-ü kaal edenlere şu noktaları hatırlamak lâzımdır. Evvel emirde, yapılan dedikodular için zaman ve zemin hiç bir suretle müsait değildir; sonra alelülak ³⁸ her memlekette bu gibi intihabat icra edilirken araya bir takım tesiratın karıştığı da inkâr edilemez. Bunlardan sarf-ı nazar ³⁹ Osmanlı Milletinin timsal-i meşrutiyeti ⁴⁰ bugünkü Meclis-i Mebusanımızdır. Bu heyeti vücude getiren azanın intihap olundukları devairden ⁴¹ bir kısmı elyevm ⁴² yeni bir intihap icrasına müsait ⁴³ olmıyan bir vaziyet-i fevkalâde içinde bulunmaktadır. Binaenaleyh sadece bu noktayı düşünmek bu meseleyi daha ziyade tamikten ⁴⁴ dolayı tahaddüs edebilecek ⁴⁵ fenalıkları gösterir. Her halde millet ve memleketimizin pek ziyade muhtaç olduğu sulhü takarrür ettirecek Hükümetin hal-i hazırdaki ⁴⁶ Meclis-i Mebusanımıza istinat etmesi ⁴⁷ bir zaruret teşkil etmektedir”.

Bu demeç Mustafa Kemal'in Birakışmadan sonra İstanbul'da geçirdiği altı ay boyunca güdeceği siyasanın, bulunacağı çabaların, daha sonra da Anadolu'ya geçince yapacaklarının ana çizgilerini belirtmektedir.

O, her şeyden önce, ulustan, Meclisin güvenini taşıyan ve onunla geçinebilecek olan bir hükümeti desteklemesini istemektedir ve ancak bu yapılırsa karşılaşılabilecek güçlük ve tehlikelerle en uygun koşullar içinde uğraşılabilceğini söylemektedir.

O sırada padişah, var olan Meclisle geçinmesi pek güç olmıyan Ahmet İzzet Paşa Hükümetini düşürmüş ve Meclisle geçinmeyeceği belli bulunan, hele günün gerekliklerine daha az uyabilecek olan Tevfik Paşayı sadrazam yapmıştı.

³⁶ Kesin olarak sakinması.

³⁷ Etkenler. Meşru olmıyan etkenler anlamında kullanılmış

³⁸ Sorumsuzluk içinde, hiç bir bağla bağlı olmıyarak, başıboş olarak. Burada “çekinilmeden denilebilir ki” gibi bir anlamda kullanılmıştır.

³⁹ Vaz geçelim.

⁴⁰ Meşrutiyetinin simgesi.

⁴¹ Dairelerden. “Seçim bölgeleri” anlamında kullanılmış.

⁴² Bugün.

⁴³ Uygun.

⁴⁴ Derinleştirmekten.

⁴⁵ Ortaya çıkabilecek.

⁴⁶ Şimdiki, bu sıradaki.

⁴⁷ Dayanması.

Mustafa Kemal açıkca söylemiyerek bu olayı imlemektedir. O, bu gibi düşüncelerle İzzet Paşanın yeniden sadrazam olmasına ve buna bir ilk adım olarak da Tefvik Paşanın Meclisten güven oyu alamamasına çalışacaktır. Ancak mebuslar, en çok üzerlerindeki İttihatçılık damgasının verdiği çekingenlik yüzünden buna yüreklene meyip yeni sadrazama güven oyu vereceklerdir.

Bundan başka Mustafa Kemal Meşrutiyetin elden gitmesi ve yine her türlü denetleme dışında müstebit bir yönetimin yerleşmesi kaygısındadır. Ayrıca da hükümetin barış görüşmeleri sırasında bir meclise, hele savaş sırasında düşman eline geçmiş bölgelerin temsilcilerini de kapsayan bir mebusan meclisine dayanmasını istemektedir.

O sırada yenen devletlerin yendikleri düşmanlarıyla hiç bir tartışmaya yer vermeden barış antlaşmalarını birer dikta biçiminde zorlamak düşüncesinde oldukları bilinmiyordu. Onlar bu yolu tuttuklarında, Osmanlı Hükümetine zorlayacakları barış antlaşması Meclisten geçerken İmparatorluktan ayrılan yerler mebuslarının kesin bir protestoda bulunmaları tinsel bakımdan büyük bir önem taşırdı. Bundan başka, Bırakışmanın yenen devletlerce biteviye kötüye kullanılması karşısında Meclisten yükselecek sesler onları her halde huzursuz kılardı, nasıl ki kılmıştır da ve az da olsa gitgide çekingen yapardı. Meclisi bu devletlerin dağıtması ise Mart 1920 'de olacağı gibi, yurttan büyük coşkunluklar yaratır ve dışarıda da zamanla genişleyecek tepkiler doğururdu.

Mustafa Kemal daha sonraları Anadolu'ya geçince hep bir meclis veya heyete dayanarak çalışmayı kural edinecektir. Samsun'a varışından az sonra Sivas'ta bütün yurdun temsil edileceği bir kongre toplanmayı kararlaştırması, pek esaslı biçimde toplanmasa bile bu kongrenin seçtiği Heyeti Temsiliye'ye dayanmaya önem vermesi, sonra Meclisi Mebusanın toplanması için hükümeti zorlaması, bu meclis işleyemez olunca Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisini kurması hep aynı görüş ve düşüncenin sonucudur. Bu yönleri belirttikten sonra Mustafa Kemal'in demecinin kapsadığı ana düşünceleri gözden geçirelim. Ona göre:

1) Durum o ölçüde naziktir ki, geçmişî kurcalayarak onu daha da ağırlaştırmaktan sakınılmalıdır.

2) Geçmişle ilgili düşüncelerle, yani Meclisi Mebusanın seçiliş biçimine takılarak onu kötülemek ve onun dağılmasına yol açmak hem Meşrutiyetin elden gitmesini gerektirir, hem de Osmanlı Hükü-

metini yenen devletler karşısında önemli bir dayanaktan yoksun kılar.

Bunu söylerken Mustafa Kemal bir yandan Vahidettin'in ağabeyi II. Abdülhamit gibi istibdada eğilimli olduğunu ve meclislerce denetlenmeyi istemediğini düşünüyor, öbür yandan da sömürgeci devletlerin karşılarında halkça seçilmiş bir meclis yerine tahtı ve rahatı tehlikeye girince boyun eğmekten çekinmeyen bir müstebit görmeyi işlerine daha elverişli saydıklarını, o günkü padişahın da bu eğilimdeki müstebitlerin en ileri gidenleri niteliğinde olduğunu biliyordu.

Bunlara bakarak Mustafa Kemal, Mebusan Meclisinin dağıtılmamasını zorunlu sayıyordu. Böyle olması ve güdülmesini istediği siyasanın uygulanabilmesi için bir takım koşulların yerine gelmesi gerekirdi. Başlıcalarını aşağıda anıyoruz:

a) Mebuslar, esas bakımından, beş yıl önce baskı altında seçtirilmiş olduklarını, savaş boyunca onun çok kötü biçimde yönetilmiş olmasına, ayrıca da vurgun yoluyla halkın soyulup ezilmesine karşı etkili olarak dikilmemiş olduklarını unutmuyarak, bir kere güven oyu vermiş oldukları hükümete karşı biteviye dikilmemeli, seslerini aşırı yükseltmemeliydiler.

b) Mebusan Meclisinin çoğunluğu İttihat ve Terakkinin artık öldüğünü, onu Teceddüt ve başka adlar altında yaşatmaya kalkışmanın saçma ve zararlı olduğunu, bu partiyi tasfiye için Hükümetce alınan ölçemlerin hele halkı soyup aç bırakmakta vasita olarak kullanılan sözde ekonomik kuruluşlara ve varlıklarına el konulmasını, bu işte aşırı da gidilse, doğal saymalı ve hiç olmazsa öyle görmeliydi.

c) Mebuslar bırakışma koşullarının yenen devletlerce çiğnemesinde hükümeti suçlu sayarak kınayacakları ve onu şaşkına çevirecekleri yerde, bu işte düşmanların Bırakışmaya aykırı davranışlarına karşı koymak yönünde hükümeti var güçleriyle desteklemeleri ve herkese Meclisle hükümetin elele vermiş olarak tam bir anlaşma içinde çalıştığı duygusunu vermeyi en önemli bir görev bilmeliydiler.

d) Öbür yandan Hükümet de bir meclise, hele içinde savaş sırasında edimsel olarak elden çıkmış, ancak hukuk bakımından Osmanlı olan bölgelerin mebuslarını kapsayan bir meclise dayanmanın kendisine vereceği gücün değerini anlamalıydı. Onun bunu anlaması, hele anlayınca ona göre davranması için padişahın da aynı düşüncede olması gerekirdi. O ise, yukarıda dediğimiz gibi, kendi

kesin nüfuzunu azaltacak her türlü ulusal denetlemeye karşı ve bir an önce Meclisten kurtulmak istiyordu.

Vahidettin'in esas isteği bu iken bahane olarak yenen devletlerin Osmanlı'nın savaşa katılmasına, türlü kötülöklere ve Ermeni tehcirine karşı dikilmemiş olan bir meclisin bu işlerde Sait Halim ve Talât Paşa hükümetlerinin suç ortağı sayılması gerektiğini ve onun yüzünden barış koşullarının daha ağırlaştırılabileceklerini ileri sürmekteydi. Bu iddiasını da belirli belirsiz biçimde İngiliz papazı Fru (Freuv) gibi gizliden gizliye temas ettiği yabancı akıl hocalarının kendisine doğal olarak üstlerinden aldıkları yönergelerle uyarak bu yoldaki fısıldamalarına dayamaktaydı.

Hükümeti ise padişah seçmişti ve üyeleri ona bağlı idiler. Bu koşullar altında pek büyük çoğunluğu İttihatçı olan, her şeyden önce adı değişmiş de olsa bu partinin ve Almanya'ya kaçmış olan onun büyüklerinin her bakımdan varlık ve durumunu korumayı düşünen, kuşkulandığı hükümeti güçsüz bırakmak için elden geleni yapan, padişaha ise hiç güvenmeyen Meclisle Vahidettin'e bağlı hükümetin zamanın gerektirdiği gibi tüm bir dayanışma içinde çalışmaları imkânsızdı. İki yanda da bütün öbür düşünceleri bırakarak birbirine sarılacak kadar anlayış ve başka her türlü çıkarı unutacak ölçüde bir yurtseverlik yoktu.

Üzerinde durulması gereken bir yön de İngiliz Hükümetinin başlangıçta İttihatçıların işbaşında kalmalarını istemiş olmasıdır. Amaç, onlara istekleriyle girdikleri savaşı kaybetmiş olmak sorunluluğuna ek olarak öldürücü bir başarı da kabul etmek sorunluluğunu yüklemektir. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfur (Balfour) 'un Amiral Kaltorp (Calthorpe) 'a vermiş olduğu yönerge bunu gösterir⁴⁸.

Tinsel ve edimsel bakımdan ezik bir durumda kalması beklenen İttihatçıları işbaşında görmeyi daha uygun bulan ve onlarla barışın hem daha kolaylıkla yapılacağına, hem de ne ölçüde haksız ve insanlıkla insaf dışı barış koşulları zorlansa İttihatçıların bütün dünyada propagandası yapılmış olan geçmişteki zulümleri ele alınarak acun kamu oyuna karşı daha başarı ile savunulabileceğine inanan yenen devletler, demin dediğimiz gibi, başlangıçta İttihat ve Terekki muhalflerinin güc kazanmasını istememişlerdir.

⁴⁸ Bk. Belleten, C. XXX, S. 118: Hikmet Bayur (Birinci Genel Savaşın sonra yapılan Barış Antlaşmalarımız, II).

Hattâ bu düşünce ile, başta İngiltere olmak üzere Bağlaşıklar, daha önceleri yurt dışına sığınmış olan İttihat ve Terekki muhaliflerinin en tanınmış ve atılganlarının yurda dönmesine bir süre izin vermezler.

Ancak İstanbul'da ve ülkede Bırakışmanın yenen devletlerce her türlü içtenlik ve insaftan uzak, çok kötü bir biçimde Türklük zararına uygulanmasının doğurduğu tepkiler görülüp Bağlaşıklara ve onların her buyruğuna boyun eğen hükümete karşı direnmeler çoğalınca, bu durum İttihatçıların eseri sayılmış ve ona göre ölçem almak istenilmiştir.

Gerçektense bu durum kendini aldatılmış ve böylelikle silâhları elinden alınmış bilen bütün halkın paylaştığı duyguların sonucuydu. İttihatçıların da bu duyguya katılmaları ve kendi yerlerine işbaşına geçenleri kötileyerek ve acizlerini belirterek yeniden ulusun gözüne girmek için onu sömürmeleri doğal idi.

Yenen devletler ise Türkler'deki karşı koyma eğilimini tüm olarak bir İttihatçı işlemi saydıklarından, bunu önlemek için yurt dışındaki İttihat ve Terekki muhaliflerinin yurda dönmelerinin çıkarlarına uygun olacağını düşünürler ve bu inanca vardıktan sonra onların Türkiye'ye girmesine izin verirler. Bunu yapmakla Hürriyet ve İtilâf gibi partilerin güc kazanmalarını sağlamak isterler.

Yunan ordusunun İzmir'e girmesi üzerine görülen Türk şahlanması ve Ege'deki Yunanlar'a karşı bir cephe kurulması da pek büyük ölçüde İttihatçı kışkırtmalarının bir sonucu sayılarak andığımız siyasa değişikliğinin daha köksel bir biçim almasının nedenleri arasındadır. İttihat ve Terekki muhaliflerini kullanarak Yunanların işini kolaylaştıracak yardımcıları elde edilmesi ve hazırlanan ezici barış antlaşmasının kabulünü Türk ulusuna zorlamak yolunda destekleyiciler sağlanması istenilmiştir.

Padişah ile onun hükümetinin bu incelikleri sezdiklerini gösteren belirti yoktur. Onlar kurtuluşun güçlü olmakla ve hele hükümet, Meclis ve ulusun biri birine sımsıkı bağlı olmasının sağlayacağı güçle değil, yalnız ve yalnız İngiltere'ye yaranmakla elde edileceğine inanmış ve bunu amaçlarına da uygun bularak ona göre davranmış-

⁴⁹ Bu yön üzerinde "Atatürk, Hayatı ve Eseri" adlı eserimizde (S. 240 v. d.) bir takım ayrıntılar vardır.

lardır. Bu işte ne ölçüde yanıldıklarını baş tercüman Rayan'ın kalemiyle yukarıda anlattık.

Mustafa Kemal ise her şeyden önce güçlü olmak gereksiliğini ta ilk günden anlamış ve andığımız demeciyle bu düşünceyi ortaya atmıştır. Onun sadrazam ve hiç olmazsa harbiye nazırı olacağı bir hükümet bu yolu tutar ve başarılar sağlayabilirdi. Ancak onun böyle bir mevkie gelmesini padişah düşünmüş olabilirse de, bunu yapmamıştır. Yapsaydı da Bağlaşıklara karşı dayatmak için değil, sırf orduyu boyun eğdirmeye yarar diye yapardı.

Teceddüt Partisi adı altında toplanmış olan İttihatçılar ise Mustafa Kemal'in böyle bir mevkie getirilmesini kesin olarak istememişlerdir.

